

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

УДК 159.9: 316.48

Т. Л. Левицька

Практика свідчить, що розвиток психологічної готовності студентів вищого навчального закладу до створення сім'ї суттєво залежить від низки факторів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Для того щоб вплив цих факторів мав позитивний характер, існує потреба у їх виявленні та всебічному вивченні. Адже низький рівень психологічної готовності студентів до створення сім'ї є причиною прийняття ними помилкових рішень та створення нестабільних шлюбів. Це, у свою чергу, негативно позначається на їх душевному благополуччі, поведінці та діяльності (перш за все на результатах навчання). Зважаючи на це, питання підготовки студентів до створення сім'ї потребують серйозної уваги як посадових осіб факультетів, психологічної служби навчального закладу, так і викладачів.

На думку дослідників [1–13], підготовка студентів до створення сім'ї означає формування у них певного комплексу відчуттів, властивостей характеру, готовність особи взяти на себе нові обов'язки щодо свого шлюбного партнера і майбутніх дітей. Розуміння своїх обов'язків і прав інших людей є дуже важливим для стійкості шлюбу. Етичний обов'язок у сімейних стосунках означає і відповідальність за поведінку іншої людини, за виховання дітей, повагу до гідності шлюбного партнера, визнання принципу рівності в людських стосунках та ін. Вступ до шлюбу вимагає істотної зміни способу життя молодих людей, що пов'язано з необхідністю координувати, погоджувати ритм свого життя з ритмом життя іншої людини. Сумісне життя вимагає постійного узгодження дій партнерів, від чого залежить стабільність шлюбного життя.

Отже, підготовленість студентів до сімейного життя потребує проведення з ними просвітницьких, профілактичних та корекційних заходів. Ефектив-

ність такої роботи залежить, перш за все, від виявлення факторів, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї. Зважаючи на сказане, метою цієї статті є з'ясування детермінантів, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів вищого навчального закладу до створення сім'ї.

Аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що окремі проблемні питання, пов'язані з розвитком психологічної готовності людини до створення сім'ї, розглядали у своїх працях такі дослідники, як Т. В. Андрєєва (сімейна психологія) [1], С. В. Ковальов (психологія сучасної сім'ї) [2], В. П. Меньшутін (допомога молодій сім'ї) [3], Г. І. Онищенко, С. М. Хоружий (рольова взаємодія в молодій сім'ї) [4], О. Я. Кляпець (психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу) [5], Ф. Я. Кочкарова (готовність студентів-юристів до створення сім'ї) [6]; Є. М. Юрасова (особливості дошлюбного етапу) [8] та ін.

Загалом, як свідчить вивчення вказаних вище робіт, дослідженням цієї сфери притаманні деяка суб'єктивність та зосередженість уваги на другорядних питаннях. Наприклад, Ф. Я. Кочкарова [6], досліджуючи психологічну готовність студентів-юристів до створення сім'ї, сконцентрувала свою увагу лише на економічному факторі сім'ї, вважаючи його основою будь-якого мотиву вступу молоді до шлюбу. Поза її увагою залишаються інші фактори, зокрема культурний, психологічний та сексуальний, а також особливості процесу формування психологічної готовності студентів до створення сім'ї, який був предметом її дослідження. За висновками іншої дослідниці дошлюбного етапу Є. М. Юрасової [8, с. 105], молоді люди на цьому етапі повинні навчитися встановлювати близькі інтимні стосунки, засвоїти ритуал залицяння, освоїти свою власну сексуальність, визначити для себе, чи бажають вони взагалі створювати сім'ю. Як бачимо, ця дослідниця надає перевагу психологічному та сексуальному факторам.

З поля зору дослідників випали такі важливі питання, як виявлення факторів, що впливають на рівень підготовленості студентів до створення сім'ї,

розробка технології розвитку психологічної готовності студентів до створення сім'ї, а також методичних рекомендацій суб'єктам такої діяльності. Крім цього, не обґрунтовуються заходи просвітницької та психологічної роботи з питань шлюбу та сім'ї, що могли би проводитися під час навчально-виховної роботи зі студентами та сприяти уникненню ними проблем у прийнятті на себе подружніх зобов'язань, внутрішньосімейних конфліктів і розлучень, а також впливу цих проблем на результати навчання.

Результати вивчення молодих сімей указують на те, що сукупність дошлюбних факторів, які спонукають молодих людей створити шлюб, може бути різною. Зокрема Т. Ф. Сулова [7] до таких факторів відносить: місце і ситуації знайомства молодих людей; перше враження один про одного; соціально-психологічні характеристики осіб, що вступають у шлюб; тривалість періоду залицянь; ініціатора шлюбної пропозиції (юнак, дівчина, батьки, друзі тощо); час на роздуми про шлюбну пропозицію; ситуацію оформлення шлюбу; вік майбутньої подружньої пари; батьків та їх ставлення до створення шлюбу дітьми; динамічні та характерологічні особливості майбутньої подружньої пари; стосунки в сім'ї з братами й сестрами. Позитивно впливають на створення шлюбу знайомство на роботі чи в навчальному закладі, взаємне позитивне перше враження, період знайомства від одного до півтора року.

Серед суб'єктивних факторів особливе місце займають мотиви створення сім'ї. На думку дослідників, таких мотивів може бути один або декілька. Наприклад, С. В. Ковальов [4] виділяє п'ять основних мотивів: кохання, духовну близькість, матеріальний розрахунок, психологічну відповідність і моральні міркування. Зазначимо, що кохання у цьому переліку мотивів займає особливе місце. Це пояснюється тим, що воно є досить складним комплексом переживань, які розрізняються за своїм змістом. Підтвердженням цієї думки служить трьохкомпонентна теорія кохання Р. Стернберга, у якій кохання поділяється на три складові: інтимність, пристрасть, зобов'язання [8]. При цьому інтимність може виявлятися в загальних інтересах, думках, почуттях і готовності ними поділитися. Зважаючи на те що студенти мають спільні інтереси,

разом проводять час (на заняттях, у бібліотеках, комп'ютерних класах), усе це може сприяти переходу залицяння в кохання. Проте у студентському середовищі проблемним питанням для студента може бути здатність взяти на себе зобов'язання перед своїм партнером, зберегти йому вірність, відмовитися від інших варіантів.

Оскільки мова йде про мотиви створення студентом сім'ї, то варто звернути увагу на те, що деякі дослідники (Н. І. Оліфірович, Т. О. Зінкевич-Куземкіна, Т. Ф. Велента) [9] виділяють поняття неадекватної мотивації створення шлюбу, що може виявлятися як можливість заповнити дефіцит (через бажання позбавитися відчуття самотності та непотрібності, недоотриманого кохання, уваги і турботи); спосіб відокремитися від батьківської сім'ї (набути самостійності); спосіб подолати певну кризу (помститися колишній коханій людині); бажання відповідати нормам соціального оточення, що стосується віку вступу до шлюбу й інших аспектів шлюбної поведінки; компенсація почуття неповноцінності (для підвищення відчуття особистої значимості та самоповаги); бажання досягти певної мети (отримати матеріальну чи соціальну вигоду); вимушена необхідність (вирішити певні життєві труднощі, пов'язані з позаплановою вагітністю, вирішенням житлових чи матеріальних проблем).

На нашу думку, поданий вище перелік дає достатнє уявлення про неадекватну мотивацію створення шлюбу, проте потребує деякого доповнення. Наприклад, у процесі індивідуальних бесід зі студентами з'ясувалося, що серед мотивів створення шлюбу в них також є бажання реалізувати свої еротичні фантазії, а також страх втратити привабливого партнера. На нашу думку, це теж вияви неадекватної мотивації, оскільки такі мотиви не є основою повноцінного кохання, а лише виявом егоїстичного Я особистості. Адже партнер для ініціатора шлюбу не являє собою цінності як особистість, важливими є лише такі його функціональні характеристики, які мають значення для задоволення власних потреб.

Аналізуючи мотиви вибору шлюбного партнера, Є. М. Юрасова [8] дійшла висновку, що такий вибір може визначатися різноманітними як здорови-

ми, так і невротичними потребами. Від цього значною мірою буде залежати успішність подальшого розвитку міжособистісних стосунків партнерів.

Практика свідчить, що досить часто студенти вважають, що під час навчання легше створити сім'ю, особливо дівчатам, оскільки згодом їх можливості суттєво зменшуються (через збільшення віку, зміну місця проживання, що ускладнює знайдення шлюбного партнера та ін.). Така думка студентської молоді обумовлена, перш за все, специфікою середовища вищого навчального закладу, у якому тривалий час (4–5 років) концентруються молоді люди віком від 17 до 24 років, об'єднані сумісною діяльністю. Серед основних характеристик сумісної діяльності, наприклад, на думку В. В. Москаленко [10, с. 514], є такі: присутність її учасників в одному просторі й часі, що дає можливість спілкуватись, обмінюватись діями, інформацією, стосунками; наявність єдиної цілі, яка відповідає загальним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного з учасників групового процесу. Як бачимо, навчання, що передбачає тривалу сумісну діяльність молодих людей, значною мірою визначає характер стосунків між студентами, у тому числі може породжувати між ними романтичні стосунки.

Загалом, на думку дослідників [9], дошлюбні уявлення молодих людей базуються переважно на досвіді батьківської сім'ї, а також друзів чи знайомих. Батьки, чиє подружнє життя склалося благополучно, служать для дітей наочним і переконливим прикладом того, яким чином повинне будуватися сумісне життя чоловіка і дружини. Проте ці уявлення мають поверховий характер і не відповідають реальності. Наприклад, опитування студентів, які створили сім'ю, свідчить про те, що вони теоретично уявляли собі, як організувати домашнє господарство, однак практично це робити їм було важко.

Численні дослідження соціологів, психологів, педагогів говорять про те, що стабільна сім'я може бути створена при певній готовності молодих людей до сімейного життя. Зокрема А. М. Сізанов [11] стверджує, що поняття “готовність до сімейного життя” включає соціально-етичну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність. При цьому мотиваційна готовність до сімейно-

го життя включає кохання як основний мотив створення сім'ї, готовність до самостійності, відчуття відповідальності за сім'ю тощо.

Т. М. Афанасьєва [12], наприклад, наводить той факт, що, за даними соціологічних досліджень, сучасні наречені, перш за все, шукають у майбутньому супутникові інтелігентність, тобто дуже складний комплекс найвищих людських властивостей. Це і розум, і ерудиція, і чуйність, такт, культура внутрішня і зовнішня. На другому місці – ставлення до жінки як друга, дбайливе ставлення до сім'ї та дітей, потім – розумна воля, працьовитість, тверезість, відчуття гумору, прагнення до всебічної досконалості, а також фізична краса.

Готовність до створення сім'ї та її благополуччя багато в чому залежать від стану здоров'я молодих людей, які беруть шлюб. Здоровий спосіб життя сприяє розвитку духовної культури людини, зміцненню внутрішньосімейних стосунків, підтримці дружніх і високоморальних стосунків з оточенням, а також дозволяє людині значно легше долати психоемоційні труднощі та стресові ситуації, які деколи виникають у сімейному житті.

Молоді люди, створюючи сім'ю, звичайно, думають про матеріальні і житлові проблеми. За даними численних досліджень, чинник матеріальної та житлової забезпеченості на стабільність сім'ї безпосередньо не впливає. Проте погані матеріальні умови життя часто підсилюють конфліктні ситуації, які виникають з інших причин. Вибіркові психологічні дослідження показують, що 47 % молодих подружніх пар збираються жити спільно з батьками (причому в 35 % молодих людей були встановлені нечіткі уявлення щодо думки батьків про їх шлюб). Інші молодята допускають можливість жити в гуртожитку, на приватній квартирі, в окремій квартирі, у кімнаті комунальної квартири. При цьому відповіді нареченого і нареченої не співпадають у 23 % випадків. У цілому сучасній молоді властиве прагнення до роздільного проживання з батьками, хоча залежність молодих людей від батьків ще велика. Наприклад, близько 82 % усіх молодих подружніх пар, за даними досліджень, планують отримувати матеріальну допомогу від батьків, що свідчить про економічну і соціальну залежність молоді від родини. Як свідчить практика, для більшості сту-

дентів допомога батьків є основним джерелом доходу. У першу чергу це стосується витрат батьків на навчання дітей (мова йде про платну вищу освіту). Адже стипендія студентів не дозволяє їм забезпечити свої потреби, і тим більше прогодувати сім'ю.

За результатами аналізу наукових джерел [6; 13] ми дійшли висновку, що початковим моментом готовності студента до створення сім'ї є розумінням суспільної значущості своїх дій, певних зобов'язань перед шлюбним партнером, відповідальність за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті клопотів і обмеження особистої свободи. Через те вступ студентів до шлюбу вимагає істотної зміни способу їх життя, який впливає з необхідності поєднувати навчання із сімейними турботами, координувати, погоджувати ритм свого життя з ритмом життя іншої людини. Отже, підготовка студента до створення сім'ї означає формування певного етичного комплексу відчуттів, властивостей характеру, готовність взяти на себе нові обов'язки щодо свого шлюбного партнера і майбутніх дітей.

Готовність студентів вищого навчального закладу створювати сім'ї є складним психологічним утворенням, що залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників. З'ясовано, що основними суб'єктивними чинниками є: вік студентів (сприятливий для сімейного життя та народження дитини); темперамент і характер (ставлення людини до своїх обов'язків, інших людей та до себе); мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності, бажання мати сексуального партнера і реалізовувати свої еротичні фантазії, страх втратити привабливого партнера, бажання мати дітей та ін.); рівень освіченості (у тому числі в питаннях сімейно-шлюбних стосунків); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі).

Щодо основних об'єктивних чинників, то такими є: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися "старою дівою"); широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків і

дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів (які вже створили свою сім'ю); бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини; бажання батьків позбавити сина (дочку) можливості вести розгульний спосіб життя тощо; стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла).

Розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї залежить від багатьох факторів. Знання про них допоможуть студентам уникнути помилок у виборі шлюбного партнера та позбавитись проблем у плануванні й організації сімейного життя. Для отримання студентом необхідної інформації з психології шлюбу і сім'ї виникає потреба в пошуку та активізації можливостей вищого навчального закладу щодо підготовки студентів до створення сім'ї. Зважаючи на це, серед перспективних напрямів подальших досліджень даної проблеми є обґрунтування технології розвитку такої готовності в умовах вищого навчального закладу, а також розробка методичних рекомендацій суб'єктам розвитку психологічної готовності студентів до створення сім'ї.

Список використаної літератури

1. Андреева, Т. В. Семейная психология : учеб. пособие / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Ковалев, С. В. Психология современной семьи. Книга для учителя / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
3. Меньшутин, В. П. Помощь молодой семье : [заметки психолога] / В. П. Меньшутин. – М. : Мысль, 1987. – 203 с.
4. Онищенко, Г. І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї / Г. І. Онищенко, С. М. Хоружий // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2003. – Т. V, ч. 7. – С. 191–197.
5. Кляпець, О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О. Я. Кляпець, Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004. – 178 с.

6. Кочкарова, Ф. Я. Психологическая готовность студентов-юристов к созданию семьи : дисс. ... кандид. психол. наук : 19.00.07 / Ф. Я. Кочкарова – Карачаевск, 2006. – 141 с.

7. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / [под ред. Е. Г. Силаевой]. – [2-е изд., стереотип]. – М. : Издательский центр “Академия”, 2004. – 192 с.

8. Основы психологии семьи и семейного консультирования : учебн. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / [под общ. ред. Н. Н. Посысоева]. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.

9. Олифиревич, Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифиревич, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.

10. Москаленко, В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.

11. Сизанов, А. Н. Безопасное и ответственное поведение : Цикл бесед, практических и тренинговых занятий с учащимися I–XI классов о ВИЧ-инфекции и наркотической зависимости : пособие [для классн. рук., воспитателей, психологов и соц. педагогов] / [под ред. А. Н. Сизанова] / А. Н. Сизанов, В. М. Быков, И. Н. Тюхлова, Е. С. Смирнова. – Минск : Тессей, 1998. – Ч. III. – 176 с.

12. Студенческая семья: состояние, проблемы, перспективы. – Минск : Университетское, 1991. – 140 с.

13. Кошонько, Г. А. Психологічні особливості становлення сімей майбутніх офіцерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Г. А. Кошонько, Національна академія ДПСУ імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2005. – 20 с.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор Є. М. Потанчук